

Deel I – Introductie

1. Inleiding

1.1 Aanleiding en achtergrond

‘Tucht’ is een woord dat emotie oproept. Steeds werd mij dat duidelijk wanneer me in de achterliggende zes jaar gevraagd werd naar mijn werk. Mijn antwoord (‘Ik doe onderzoek naar tucht in de kerk’) kon globaal gezien op drie verschillende soorten reacties rekenen. De eerste reactie gaf blijk van weerzin: ‘Oh bah, wat een ongezellig thema. Kerkrecht? Wat moet je daar nou mee!’ In de tweede reactie klonk onverholven verbazing of nieuwsgierigheid door. ‘Kerkelijke tucht? Bestaat dat dan nog? Dat functioneert toch allang niet meer?’ De derde mogelijke reactie klonk strijdlijstiger: ‘Tucht?! Daar zouden ‘ze’ weer eens wat meer mee moeten doen.’

Toen ik in het voorjaar van 2018 een aanstelling kreeg aan de Theologische Universiteit Apeldoorn en de gelegenheid kreeg ervaringen met de toepassing van kerkelijke tucht in kerken van gereformeerd belijden te onderzoeken, viel een persoonlijke interesse samen met een zekere urgentie die ik ten aanzien van deze thematiek waarnam. In tegenstelling tot wat vaak gedacht wordt (en wat ik ook zelf dacht), is tucht namelijk niet verdwenen van de kerkelijke en academische agenda.¹ De ervaring dat de

1. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de *ACTA van de VOORTGEZETTE GENERALE SYNODE URK-MARANATHA / NUNSPEET 3 en 26 maart 2015. ACTA van de GENERALE SYNODE van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland NUNSPEET 10 juni 2016 – 10 oktober 2017*, o.a. 54-55; 60-61; 386-387 [laatst geraadpleegd: 20-10-2023 via <https://cgk.nl/wp-content/uploads/2023/07/Acta-2016.pdf>]. De generale synode gaf in 2016 aan de deputaten kerkrecht de opdracht zich te bezinnen op ‘mogelijkheden om de praktijk van pastorale vermaning en kerkelijke tucht in het gemeentelijke leven te optimaliseren’ (ACTA 2016-2017, 217). Dit leidde voor de synode van 2019 tot een set van aanbevelingen die kerkenraden ondersteunen bij het handen en voeten geven aan de praktijk van de tucht, met name over ambtsdragers in de gemeente. Ook in de voorbereiding van de kerkorde van de NGK (2023) werd veelvuldig over de kerkelijke tucht nagedacht. Zie *Aanvullend rapport Werkgroep Toekomstige KO*

toepassing van tucht in de praktijk dikwijls op problemen stuit² en voor vragen plaatst, maakt een bezinning op de kerkrechtelijke principes van de tucht én op de tuchtpraktijk in het licht van de vragen van deze tijd des te relevanter.

1.2 Doelen en onderzoeksvragen

Deze studie omvat een kwalitatief onderzoek naar de ervaringen van predikanten (en enkele ouderlingen) met het toepassen van kerkelijke tucht in Nederlandse kerken binnen het gereformeerd protestantisme. Door middel van interviews en focusgroepgesprekken werden deze ervaringsverhalen geïnventariseerd én werd in kaart gebracht welke visies, overtuigingen of overwegingen aan die praktijk ten grondslag lagen. Het beschrijven én begrijpen van tuchtpraktijken is het eerste doel van dit onderzoek.³

Het tweede doel is de bezinning op kerkelijke tucht een impuls te geven, zowel in de academische als in de kerkelijke context. Door de resultaten van het kwalitatief onderzoek in dialoog te brengen met kerkordelijke tuchtbepalingen, werkt deze bezinning twee kanten op: enerzijds door vanuit de kwalitatieve onderzoeksgegevens te reflecteren op de kerkrechtelijke tuchtregelingen die binnen kerken van kracht zijn en anderzijds door vanuit de kerkrechtelijke tuchtregelingen te reflecteren op de resultaten van het kwalitatief onderzoek. Op basis van deze bezinning worden ook enkele aanbevelingen geformuleerd ter bevordering van de handlingspraktijk van de kerk.

Uit dit tweeledige doel vloeien de volgende onderzoeksvragen voort:

via de Regiegroep inzake alternatief hoofdstuk D [laatst geraadpleegd: 20-10-2023 via file:///C:/Users/Gebruiker/Downloads/46-D-5-210430-Regiegroep-Aanvullend-rapport-WTK-alternatief-hoofdstuk-D%20(2).pdf].

De actualiteit van de tucht blijkt bovendien uit de regelmaat waarmee congressen en symposia aan academische instellingen aandacht besteden aan de thematiek en uit recent verschenen publicaties (zie verder in §3.2).

2. Zie o.a. Renkema-Hoffman, M., “De kerkelijke tucht in een impasse”, *De Wakker* 3 (2012) 4-5; Schaeffer, J.H.F., “Staat de tucht op de tocht?”, *OnderWeg* 21 (2016) 8-11.
3. Onder tucht versta ik voorlopig: ‘het formele proces waarin ambtelijk gezag wordt aangewend om openlijke zonde in de gemeente te bestrijden met behulp van daartoe in de kerkerde vastgelegde tuchtmaatregelen’. Deze werkdefinitie wordt in §4.1 nader toegelicht.

- 1) Welke ervaringen hebben predikanten (en ouderlingen) in kerken van gereformeerd belijden met opzicht en kerkelijke tucht?
- 2) Welke overtuigingen en overwegingen liggen aan die tuchtpraktijken ten grondslag?
- 3) Welke bepalingen en regelingen zijn in de diverse kerkorden vastgesteld ten aanzien van opzicht en tucht?
- 4) Hoe verhouden de verkregen praktijkinzichten zich tot de kerkordelijke regelingen die ten aanzien van opzicht en tucht zijn vastgelegd in diverse gereformeerde kerkgenootschappen?

De resultaten van deze vier onderzoeksvragen resulteren in de beantwoording van de volgende hoofdvraag:

Hoe dragen ervaringsverhalen van predikanten (en ouderlingen) met opzicht en tucht, in het licht van de diverse kerkordelijke regelingen, bij aan de bezinning op en bevordering van de handelingspraktijk van gereformeerde kerkgenootschappen inzake opzicht en kerkelijke tucht?

1.3 Opzet van de studie

In lijn met de bovengenoemde onderzoeksvragen bestaat deze studie uit vier delen. In deel I (hfst. 1 t/m 4) introduceer en positioneer ik het onderzoek in de bredere context van het onderzoeksveld. Methodologische keuzes worden onderbouwd, kernbegrippen gedefinieerd en het analyseproces inzichtelijk gemaakt. Ook de stand van zaken in het onderzoek wordt toegelicht.

In deel II staat beschreven welke kerkordelijke regelingen ten aanzien van de kerkelijke tucht van kracht zijn in kerken van gereformeerd belijden. Onderlinge overeenkomsten en verschillen worden uitgelicht en herleid op de Dordtse Kerkorde (1619, hierna: DKO) en/of de Hervormde Kerkorde (1951, hierna: HKO). Op deze manier wordt een overzicht geboden van de achtergrond, inhoud en onderliggende principes van de diverse actuele kerkorden wat betreft de tuchtprocedure. Deel II behandelt zodoende onderzoeksvraag 3 uit §1.2.

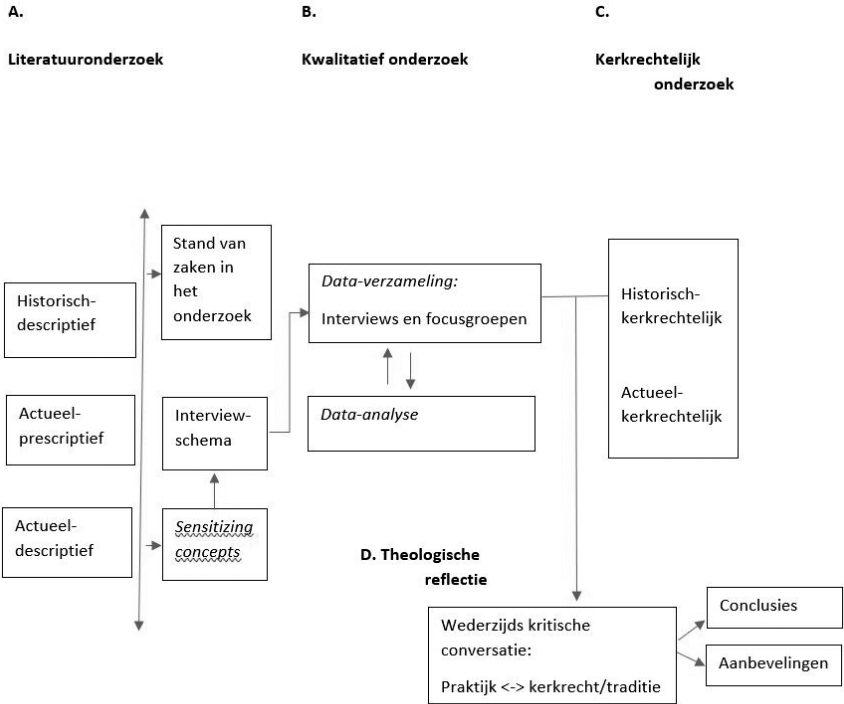
In deel III (hfst. 7 t/m 13) worden de resultaten van het empirisch (kwalitatief) onderzoek gepresenteerd. De ervaringen van ambtsdragers in kerken

van gereformeerd belijden⁴ met het toepassen van kerkelijke tucht staan in deze hoofdstukken centraal, waarbij veel aandacht uitgaat naar het *begrijpen* van overwegingen en keuzes die respondenten ten aanzien van hun tuchttoepassing maakten en nuanceringen waar zij ten aanzien van hun eigen denken en handelen blijk van gaven. In deze hoofdstukken gaat daarom ook aandacht uit naar ambtsdragers die er in bepaalde situaties juist voor kozen géén tucht toe te passen. Het zwaartepunt ligt bij dit deel van de studie; niet alleen vanwege de omvang van deze hoofdstukken, maar ook omdat juist dit zicht op de praktijk nieuwe inzichten beoogt te geven voor het kerkrecht. Het empirisch (kwalitatief) onderzoek is om die reden ook voorafgegaan aan het (schrijven van) het kerkrechtelijk deel van de studie.⁵ Deel III behandelt onderzoeksvraag 1 en 2 uit §1.2.

Deel IV (hfst. 14 en 15) is theologisch-reflectief van karakter: de resultaten van het kwalitatief onderzoek uit deel III breng ik in dialoog met de kerkordelijke kaders en worden in die wisselwerking wederzijds kritisch belicht (zie ook §2.3). Dit vierde deel behandelt daarmee onderzoeksvraag 4 uit §1.2.

Aan het slot van dit vierde deel staan de voornaamste bevindingen, conclusies en aanbevelingen voor verder onderzoek vermeld. In schema ziet het technisch ontwerp er als volgt uit:

-
4. Ik koos ervoor de individuele interviews met predikanten binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken als uitgangspunt te nemen. Door middel van focusgroepen zijn ook predikanten (en enkele ouderlingen) uit vrijwel alle andere gereformeerde kerkverbanden vertegenwoordigd in dit onderzoek. Zie verder in §2.2.
 5. Omwille van de leesbaarheid heb ik ervoor gekozen het kerkrechtelijk deel in deze publicatie vooraf te laten gaan aan het empirisch-kwalitatieve deel van de studie. Deze volgorde wijkt dus af van de volgorde waarin het feitelijke onderzoek heeft plaatsgevonden.

Afbeelding 1: Technisch ontwerp

1.4 Aard van het onderzoek

Dit onderzoek bevindt zich op het snijvlak van kerkrecht en praktische theologie en maakt gebruik van kwalitatieve onderzoeksmethoden.

Kerkrecht

Omdat de thematiek van de kerkelijke tucht thuishoort in het vakgebied kerkrecht, heeft deze studie een onmiskenbaar kerkrechtelijke invalshoek. De wijze waarop tucht toegepast behoort te worden, is immers vastgelegd in kerkordelijke regelingen en is daarmee een kerkrechtelijke aangelegenheid. Met name in deel II van de studie wordt dit kerkrechtelijke aspect belicht en in deel IV is het richtinggevend voor de theologische reflectie. Daar wordt op de praktijken van tucht gereflecteerd in het licht van de kerkordelijke regelingen én wordt op de kerkordelijke regelingen gereflecteerd in het licht van de praktijk.

Praktische theologie

De aandacht voor *praktijken* van tucht brengt deze studie echter ook op het spoor van de praktische theologie (ook wel: ‘theologie van de praktijk’). Deze discipline begeeft zich in het spanningsveld van enerzijds de openbaring van God (de openbaring in de Bijbel, in Jezus Christus, in de historie en traditie) en anderzijds de dynamische, voortgaande beweging van het Evangelie in de praktijken van de kerk in de huidige maatschappelijke context.⁶ Praktische theologie wil dus reflecteren op de handelingspraktijk van de kerk. In deze reflectie komen twee kennistromen samen: a) de kennis die zich oriënteert op Gods openbaring en b) de kennis die zich oriënteert op de menselijke werkelijkheid en wil nadenken over het hoe en waarom van menselijk handelen.⁷ Toegespitst op dit onderzoek betekent dit dat de praktijk in gesprek gaat met de traditie en vice versa. Dit gesprek wordt in deel IV van de studie op gang gebracht.

Kwalitatieve onderzoeksmethoden

Voor het empirisch (kwalitatief) deel van dit onderzoek is gebruikgemaakt van semigestructureerde interviews en focusgroepen.⁸ Kwalitatieve onderzoeksmethoden kenmerken zich door een intens contact met het onderzoeksveld. Het onderzoeksontwerp is gericht op een holistisch begrijpen van een bepaald fenomeen in de gegeven context. De kwalitatieve data die daaruit voortkomen, zijn een rijk complex van praktijken, gedachten, overwegingen en worden als *thick descriptions* gerapporteerd. In deze rapportage is veel aandacht voor nuance, diepte en detail.⁹ De belevingswereld van de respondenten is leidend tijdens de dataverzameling, om zo tot een verdiept begrip te komen van het verschijnsel dat als onderzoeksobject

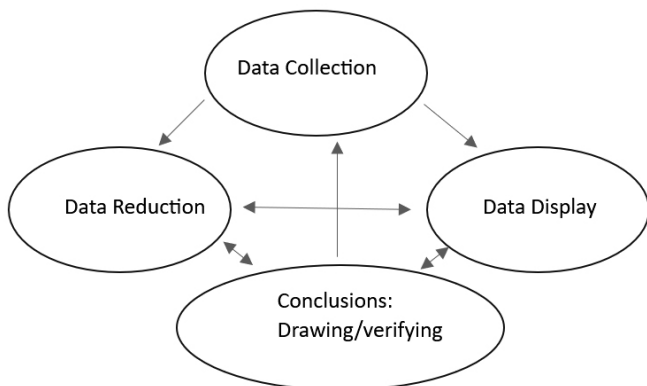
6. Swinton, J. en H. Mowat, *Practical Theology and Qualitative Research* (Londen: SCM Press, 2016²), 5; vgl. Ruijter, C.J. de, *Meewerken met God: Ontwerp van een gereformeerde praktische theologie* (Kampen: Kok, 2005), 11-12.

7. Ruijter, C.J. de, *Meewerken*, 80.

8. Silverman, D., *Interpreting Qualitative Data* (Londen: SAGE Publications Ltd., 2020), 177 e.v.; 220 e.v.

9. Evers, J., *Kwalitatief interviewen: Kunst én kunde* (Amsterdam: Boom Lemma Uitgevers, 2015²), 32.

fungeert.¹⁰ De onderzoeker geldt daarbij zelf als meetinstrument.¹¹ Een belangrijke karakteristiek is dat dataverzameling en data-analyse elkaar afwisselen, waardoor de onderzoeker gaandeweg het proces tot verdiept inzicht van het onderzoeksobject komt. Dit cyclisch-interactieve proces werd door Miles en Huberman¹² als volgt in beeld gebracht:

Afbeelding 2: Componenten van data-analyse volgens Miles en Huberman

1.5 Relevantie

Academische relevantie

Tot dusverre is binnen het academische werkveld weinig kwalitatief onderzoek gedaan naar tuchtpraktijken in Nederlandse kerken van gereformeerd belijden. Hoewel de kerkelijke tucht in (de kerkorden van) veel van deze kerkverbanden een voorname plaats is toebedeeld, is er weinig zicht op de toepassing daarvan in de kerkelijke praktijk.¹³ Publicaties uit het recente verleden richten zich veelal op juridische componenten van het

10. Miles, M.B. en A.M. Huberman, *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook* (Thousand Oaks: Sage Publications, 1994²), 10.

11. Maso, I. en A. Smaling, *Kwalitatief onderzoek: Praktijk en theorie* (Amsterdam: Boom, 2004), 10.

12. Miles, M.B. en A.M. Huberman, *Qualitative Data Analysis*, 12.

13. Zie verder in §3.3.

kerkelijk tuchtrecht of op vergelijkend onderzoek tussen kerkelijk recht en burgerlijk recht.¹⁴ De aanleiding voor dergelijke publicaties is vaak ingegeven door problemen die zich in de praktijk zouden kunnen voordoen of ervaringen met tuchttoepassing van de schrijvers zelf, maar zijn doorgaans niet in gedegen empirisch onderzoek verankerd. Vanuit de gedachte dat voor het doen van normatieve uitspraken kennis van de praktijk noodzakelijk is, biedt dit onderzoek een belangrijke aanvulling op de kerkrechtelijke kennis die er ten aanzien van de tucht al is.

De focus van dit onderzoek is praktisch-theologisch en kerkrechtelijk van insteek, maar de materie raakt ook aan andere theologische disciplines. Voorbeelden daarvan zijn de ethiek (over zonde en tuchtwaardigheid), poimeniek (over de verhouding tussen pastoraat en tucht), dogmatiek (over tucht in relatie tot de leer aangaande de kerk), kerkgeschiedenis (over de ontwikkeling van de tucht(praktijk) in de loop van de tijd), liturgiek (met name ten aanzien van het denken over het Heilig Avondmaal) en Bijbelse vakken (over de Bijbels-exegetische aanwijzingen voor opzicht en tucht in de kerk). De bevindingen van dit onderzoek hebben ook voor deze theologische vakgebieden zeggingskracht en verdienen het om interdisciplinair belicht te worden. Aan het slot van deze studie zullen enkele aanbevelingen voor dat interdisciplinaire gesprek gedaan worden.

Kerkelijke relevantie

Dat er onderzoek wordt gedaan naar kerkelijke tucht is niet alleen relevant in de academische, maar evenzeer in de kerkelijke context. De vele artikelen die in de achterliggende decennia over tucht geschreven werden in kerkelijke bladen, tijdschriften en kranten,¹⁵ laten zien dat een waardering voor de tuchtprincipes vaak hand in hand gaat met een moeite in de toe-

14. Zie bijv. Santing-Wubs, A.H., *Kerken in geding: De burgerlijke rechter en kerkelijke geschillen* (Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, 2002). Jurist en onderzoeker A. Dijkstra publiceerde sinds 2019 verscheidene artikelen op het snijvlak van kerkelijk recht, o.a. Dijkstra, A., “Feitenonderzoek en bewijs in het protestants kerkelijk tuchtrecht”, *Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid* 3 (2022), 36-52; “Procedurale rechtvaardigheid in het kerkrecht: Een pleidooi voor de inzet van rechtsvergelijking”, *NTKR* 2 (2019), 163-186.

15. Ter illustratie: de zoekterm ‘kerkelijke tucht’ leverde via digibron.nl bijna 800 resultaten op in publicaties tussen 2010 en 2022.

passing ervan. In veel van deze artikelen wordt de tucht als een probleem, een dilemma gepresenteerd: tucht zou nauwelijks meer voorkomen, afstotend werken en zowel onder gemeenteleden als onder ambtsdragers weinig draagvlak genieten.¹⁶ Door ervaringen met tuchttoepassing in kaart te brengen en de verschillende overtuigingen die daaraan ten grondslag liggen te inventariseren, wordt aan gemeenteleden en kerkenraden een handreiking gedaan om in gesprek te komen over de moeilijkheden en mogelijkheden van tucht in de kerk. Hoewel deze studie niet resulteert in een stappenplan of nieuw protocol voor tuchttoepassing, kan het denken over tucht in kerken een impuls krijgen en kunnen gereformeerden uit verschillende kerkverbanden leren van elkaars overwegingen die met het (al dan niet) toepassen van tucht gemoeid zijn. In deze weg biedt dit onderzoek aanknopingspunten om binnen kerkelijke gemeenschappen op weloverwogen, grondige wijze positie in te nemen en de eigen tuchtpraktijk met meer overtuigingskracht gestalte te geven.

Ook in een ander opzicht heeft dit onderzoek een kerkelijke relevantie. Bij tijd en wijle berichten de media over kerkelijke (tucht)aangelegenheden die uiteindelijk door de wereldlijke rechter beslecht werden. Een recent voorbeeld dat landelijk veel aandacht trok, betreft de situatie in de Gereformeerde Gemeente van Kruijning (2017). Een opgelegde tuchtmaatregel resulteerde hier in een rechtszaak tussen kerkenraad en (oud-)diaken, met name toegespitst op de vraag in hoeverre het kerkgenootschap in een afdoende spoedvoorziening voorzag. Dat kerkgenootschappen conform artikel 2:2 lid 2 van het Burgerlijk Wetboek geregeerd worden door het eigen statuut ‘voor zover dit niet in strijd is met de wet’,¹⁷ betekende in dit geval dus wel degelijk dat de toepassing van het eigen kerkrecht getoetst werd door de burgerlijke rechter.¹⁸ Ook ontwikkelingen op het vlak van privacywetgeving¹⁹ tonen aan dat toepassing van kerkelijk tuchtrecht niet

16. Zie bijv. Te Velde, M. en K. Harmannij, *Christelijke tucht vandaag* (Haren: Uitgeverij Woord en Wereld, 2016), 9.

17. <https://wetten.overheid.nl/BWBR0003045/2024-01-01> [laast geraadpleegd: 03-01-2024].

18. Rechtbank Zeeland-West-Brabant 2 mei 2017, ECLI: NL: RBZWB:2017:2704.

19. Hoek, M.J.W. en J.H. Ligtenberg, “Privacy in de kerk: goed geregeld?”, in T.E. Boele-Noort en P.T. Pel (eds.), *Kerk en recht in balans: Aandacht voor de kwaliteit van de kerkelijke rechtsorde* (Alphen aan den Rijn: Drukkerij Holland, 2021), 64-67.

los gezien kan worden van maatschappelijke ontwikkelingen en voortdu- rend in beweging is. Tevens kan hierbij gedacht worden aan alle berichtge- ving die in de achterliggende jaren naar buiten kwam met betrekking tot (seksueel) grensoverschrijdend gedrag – een werkelijkheid die ook de ker- ken niet voorbijgegaan is en her en der leidde tot aangescherpte of nieuwe protocollen. Om deze reden is het des te urgenter dat niet alleen zicht ge- boden wordt op de formeel-kerkordelijke kant van kerkelijke tucht, maar met name de praktische toepassing ervan wordt belicht. Zo kunnen even- tuele zwakke plekken immers aan het licht gebracht worden en waar nodig verdisconteerd worden in kerkelijke protocollen.

Maatschappelijke relevantie

Hoewel het onderzoek zich duidelijk op kerkelijk terrein bevindt, heeft het mogelijksterwijs ook een maatschappelijke relevantie. Dat kerkelijk tucht- recht niet geïsoleerd is van maatschappelijke ontwikkelingen en wereldlij- ke maatstaven werd hierboven immers al geïllustreerd. Het kerkelijk tucht- recht vertoont in procedureel opzicht overeenkomsten met het tuchtrecht in andere segmenten van de samenleving, zoals de gezondheidszorg, de sportsector of het burgerlijk strafrecht. Tucht in de kerk heeft echter een wezenlijk ander karakter: het is geestelijk, gericht op verzoening en her- stel van relaties met God en mensen. Dialoog tussen kerkelijke en maats- chappelijke instanties op het thema van de tucht kan wellicht wederke- rig verrijkend werken. Niet alleen kan het kerkelijk tuchtrecht leren van maatschappelijke ontwikkelingen en (juridische) procedures; anderzijds kan ook de voorzichtige vraag gesteld worden: wat heeft het geestelijke karakter van het kerkelijk tuchtrecht te zeggen aan – bijvoorbeeld – het medisch tuchtrecht? En hoe kunnen Bijbelse noties van rechtdoen in een bredere maatschappelijke context van betekenis zijn?

1.6 Beperkingen van het onderzoek

Ambtelijk perspectief

Dit onderzoek belicht uitsluitend de ervaringen van predikanten (en enkele ouderlingen) met het toepassen van tucht over leden van de ge- meente. Het perspectief van (onder tucht gestelde) (ex-)gemeenteleden of

anderszins betrokkenen is niet verdisconteerd, omdat dat niet voortvloeit uit de hierboven geformuleerde hoofd- en deelvragen en bovendien een zelfstandig onderzoek met eigen selectiecriteria vereist. Ik ben me ervan bewust dat de tuchtpraktijken zoals die in dit onderzoek gepresenteerd worden, vanuit dit specifiek ambtelijke perspectief belicht zijn en door andere betrokkenen mogelijk heel anders ervaren zijn.

De respondenten spraken individueel of in groepsverband, maar niet binnen de context van hun eigen kerkenraad over hun ervaringen met tucht. De dynamiek binnen de kerkenraden waarin de respondenten functioneerden, is daarom (grotendeels) buiten beschouwing gebleven in dit onderzoek.

Geen kwantitatieve data

Vanwege de keuze voor kwalitatieve onderzoeksmethoden bevat dit onderzoek geen cijfermatige gegevens ten aanzien van de kerkelijke tucht. Respondenten werd niet gevraagd naar het aantal toegepaste tuchtmaatregelen, maar naar de aard, het verloop en de onderliggende overtuigingen daarbij. Het begrijpen van tuchtpraktijken was het doel van dit onderzoek, niet het tellen of berekenen ervan.

Beperkte aandacht voor exegetische, confessionele, historische en actuele noties

In dit onderzoek gaat met name aandacht uit naar de kerkrechtelijke noties ten aanzien van de tucht en de tuchtpraktijk zoals die door predikanten ervaren werd. Bijbels-exegetische, confessionele en historische noties ten aanzien van de tucht worden slechts beknopt aan de orde gesteld om het onderzoeksterrein van enige context te voorzien. Datzelfde geldt voor de actueel-maatschappelijke en kerkelijke context van deze tijd. Deze achtergronden zijn in hoofdstuk 4 beschreven als introductie in het onderzoeksveld, maar vormen in dit onderzoek dus geen zelfstandige studieobjecten.

Geen nieuw protocol

Het is niet de directe intentie van dit onderzoek om oplossingen te formuleren voor alle problemen die respondenten in hun ambtelijke tuchtpraktijk ondervonden. Verbetering en verdiepte doordinking van tuchtpraktijken kunnen overigens wel volgen uit het lezen van dit onderzoek, wanneer

ambtsdragers het gebruiken om te reflecteren op hun eigen praktijken en (soms onbewuste) vooronderstellingen bij de kerkelijke tucht.

Beperkte dialoog met maatschappelijke en juridische ontwikkelingen

Aan het slot van §5.1 werd kort verwoord hoe het kerkelijk tuchtrecht in verbinding staat met maatschappelijke ontwikkelingen en juridische noties. Hoewel deze ontwikkelingen een rol kunnen spelen in de wijze waarop ambtsdragers ook het kerkelijk tuchtrecht bezien en vormgeven, is hiernaar in dit onderzoek geen uitgebreid onderzoek gedaan en blijft een mogelijke wisselwerking of beïnvloeding hiervan dus buiten beschouwing. Een uitzondering hierop betreft de in 2018 aangescherpte privacywetgeving (Algemene verordening gegevensbescherming), die ook door kerken moet worden nageleefd. Hierbij wordt in §9.3.2 stilgestaan.